

STANDARDIZAREA

Dorina CHIȘ

Universitatea Tibiscus din Timișoara

Conform ISO 1087 – (1989), standardizarea este oficializarea unei terminologii de către un organism autorizat.

1. Norma

1.1. Norme obiective și norme prescriptive

Utilizarea vocabularului, ca tot ce ține de comportamentul uman, este condiționată de un anumit număr de factori. Între aceștia, standardizarea încearcă să influențeze performanța locutorilor în limitele unui anumit sistem lingvistic. Ea are un caracter conștient și rațional și își propune să asigure receptarea și utilizarea identică, de către toți vorbitorii, a semnificației noțiunilor. În acest sens, termenii folosiți de locutor trebuie să fie înțeleși și acceptați ca atare de către interlocutor.

La baza standardizării (*normalisation* fr.) stă norma. Termenul *normă* (din latinul *norma* „echer, unghi drept”) desemnează două noțiuni : prima este legată de observarea realului, adjectivul *normal* calificând, în acest caz, elemente conforme cu realitatea. A doua, se referă la elaborarea unui sistem de valori și ei i se asociază adjectivul *normativ*.

Norma lingvistică poate și ea să fie analizată în același mod. În primul caz, observarea realității lingvistice permite identificarea *normelor obiective* care caracterizează uzul comun al limbii, neutralizând diferențele individuale. În al doilea caz, este vorba de norma percepută din perspectiva unui sistem de valori care trebuie respectat, *norma* fiind în acest caz una *prescriptivă*. În acest sens, *norma* este un document stabilit prin consens, care stabilește liniile directoare de desfășurare a unor activități, caracteristicile acestora, condițiile de desfășurare a lor, precum și rezultatele care trebuie obținute. Ea se aplică deci

nu doar termenilor, ci și obiectelor, acțiunilor, condițiilor de desfășurare a diferitelor acțiuni....

1.2. Adoptarea unei norme

Atât normele lingvistice, cât și cele care se referă la alte domenii, se stabilesc prin *consens*. Acesta este un acord general luat după studierea prealabilă a opiniilor tuturor părților interesate și excluderea sau, cel puțin, reducerea eventualelor poziții divergente. Consensul nu implică în mod necesar unanimitatea. În cazul normelor terminologice este vorba de consensul la care se ajunge în cadrul organismelor mandatate în acest sens și care sunt de obicei formate atât din lingviști, terminologi, cât și din specialiști ai diferitelor domenii științifice și tehnice.

După adoptarea unui proiect de normă prin consens el trebuie validat. Validarea se realizează printr-o largă consultare sub forma unei anchete care să ateste dacă norma în cauză este conformă cu interesul general și nu se ridică împotriva ei nici o obiecție majoră. După studierea rezultatelor anchetei, se pune la punct textul definitiv al proiectului de normă. Acesta va trebui aprobat de către organismul de standardizare și va fi apoi dat publicității.

Aplicarea normelor este în unele cazuri voluntară, în altele obligativitatea ei este asigurată de puterea publică. În orice caz, aplicarea fiecărei norme va fi urmărită de către organismul emitent, pentru a fi detectat momentul în care e cazul ca norma să fie modificată pentru a se adapta noilor nevoi. Atât timp cât este în vigoare, norma reprezintă un document de referință.

2. Standardizare terminologică

Standardizarea este prezentă în toate domeniile vieții economice. Ea are drept obiect furnizarea unor documente de referință care să ofere soluții problemelor tehnice și comerciale privind produsele, bunurile și serviciile, probleme care intervin în mod repetat în relațiile dintre partenerii economici, tehnici, științifici și sociali. Normele / standardele reglementează toate domeniile socialului.

Standardizarea terminologică este acțiunea prin care un organism oficial impune uzului folosirea preferențială / exclusivă sau, după caz, excluderea unui anumit element (sens, termen...).

2.1. Nivele de standardizare terminologică

Se pot identifica mai multe nivele de standardizare :

- *standardizarea terminologică la scara unei întreprinderi sau a unui grup de întreprinderi din același sector economic* : marile întreprinderi, marile concerne multinaționale acordă o mare importanță standardizării și coeziunii terminologice.

- *standardizarea terminologică în interiorul diverselor corpuri profesionale*, pe plan național sau internațional. Se poate aduce, în acest sens, exemplul lucrărilor de terminologie ale Uniunii Internaționale a Industriei Gazului, cele ale Conferinței Mondiale a Energiei, sau cele ale Organizației Mondiale a Sănătății.

- *standardizarea terminologică instituțională la nivel național* – prin care un organism mandatat prin lege impune anumite cerințe în legătură cu folosirea limbii oficiale (situațiile în care folosirea e obligatorie etc.). În Franța, acest organism este *Comisia generală de terminologie și neologie*, autoritate independentă, care mai este însărcinată și cu difuzarea termenilor aprobați (prin publicare în *Journal officiel*), cu sensibilizarea publicului față de problema delicată a evoluției terminologice. În Québec, această activitate este desfășurată de *Office de la langue française du Québec*.

- *standardizarea terminologică internațională*, care este exercitată prin organisme internaționale și rețelele de care acestea dispun (de exemplu *ISO*). Activitatea acestor organisme este bazată pe consensul membrilor lor. La acest nivel se realizează și standardizarea obiectelor și activităților cum ar fi : dimensiuni și calități ale unor produse industriale, protocoale de încercări în laborator, punerea la punct a unor teste obligatorii cu stabilirea cantităților, măsurilor, condițiilor ...

Dacă *standardizarea terminologică* are o finalitate prescriptivă declarată, există și activități care, fără a-și propune, în mod explicit, un asemenea scop, antrenează efecte evidente în acest sens. Este vorba de impunerea unui anumit vocabular prin intermediul textelor oficiale : *comunicate, circulare, legi, decrete*,

regulamente etc. Acest gen de oficializare a unor termeni prin difuzare – numit uneori *autoreglare terminologică* (Kokourek, 1989) - depășește, probabil, ca volum și ca impact efectiv, standardizarea propriu-zisă.

2.2. Selecția termenilor propuși spre standardizare

Alegerea și recomandarea sau impunerea unor termeni trebuie să se sprijine pe uzul curent. Doar el reflectă consensul utilizatorilor. Totuși, atunci când este vorba de neologie – abundentă, având în vedere rapiditatea cu care se dezvoltă știința și tehnica în zilele noastre – acest criteriu este inoperant.

În toate cazurile, la baza alegerii trebuie să stea o analiză riguroasă a lor în conformitate cu un număr de criterii clar formulate. Se vorbește astfel de *indici de bună calitate lingvistică* (Wüster), de *criterii de terminologie* (Horecký), de *exigențe legate de termeni* (ISO 1968), de *criterii de acceptabilitate a neonomelor* (Auger și Rousseau), de *criterii de selecție terminologică* (Kokourek), de *criterii de alegere a neonomelor* (Rondeau) etc.

2.2.1. Criteriile de selecție

Criteriile propuse se referă la forma termenilor, la grafia și pronunțarea lor, precum și la caracteristicile lor în plan gramatical și lexical.

Forma termenilor poate fi evaluată, în primul rând, din punctul de vedere al lungimii, respectiv al duratei (de pronunțare). Se preferă **formele concise** care sporesc lizibilitatea textelor și favorizează memorizarea. Formele prea lungi sunt considerate inacceptabile : aproape nimeni nu spune și nu scrie, în mod curent, *courrier d'entreprise à distribution exceptionnelle* și nici *objectif à distance focale variable* sau *beton celular autoclavizat*, ci *Cedex*, *zoom* și *BCA*. Idealul conciziei terminologice este adesea în concurență cu dorința de a reflecta și prin formă conținutul bogat, complex al termenilor. Se ajunge, astfel, la existența unor forme duble : pe de o parte una sintagmatică, analitică, ale cărei dimensiuni pot fi considerabile (se pot apropia câteodată de cele ale unei definiții), utilizată doar atunci când se urmărește claritatea extremă în exprimare, și, pe de altă parte, alta de o concizie extremă, folosită în mod curent, atunci când există siguranța că receptarea de către interlocutor a sensului exact nu pune probleme.

Atât receptarea auditivă, cât și pronunțarea termenului trebuie să se facă fără probleme. Fără a fi un criteriu fundamental, **accesibilitatea grafică și fonică** poate contribui la acceptarea sau respingerea unui termen: aceasta a fost, de exemplu, natura motivelor care au determinat, în română, înlocuirea lui *ftizie* cu *tuberculoză*. Cât privește ortografia, se preferă și din acest punct de vedere forme cât mai simple și mai accesibile.

Dacă este vorba de un termen nou (nou creat sau împrumutat), el trebuie apreciat în raport cu **gradul lui de conformitate la structurile fonice și grafice ale limbii** în care se va integra. Funcția de comunicare a termenului se va realiza cu mai multă eficiență, dacă el este perfect integrat, din acest punct de vedere. De obicei împrumuturile suferă unele modificări în acest sens. Conformitatea lingvistică trebuie să se manifeste și pe alte planuri.

În plan **morfologic**, termenii trebuie evaluați în raport cu celelalte unități lexicale ale limbii. Dacă este vorba de neologisme sau de împrumuturi, incapacitatea elementului nou de a forma variantele flexionare proprii limbii în care urmează să se integreze, constituie un obstacol în adoptarea și fixarea lui. În general, româna are o capacitate deosebită de a adapta împrumuturile străine la specificul ei. O serie de termeni împrumutați au primit forme de plural specifice limbii române și care nu există, ca atare, în limbile de origine, realizându-se chiar diferențieri semantice prin variații de gen : *moniteur* fr. > *monitor* – *monitoare* “aparatură”, *monitor* – *monitori* “persoană”.

Din punct de vedere **sintactic** termenul trebuie să poată îndeplini funcțiile obișnuite pentru clasa lexicală din care face parte. Maniabilitatea sintactică este unul dintre criteriile eficienței sale în comunicare. În lipsa ei, mulți termeni noi, care par să nu pună probleme, sunt totuși respinși. Împrumuturile franceze în română, datorită înrudirii dintre cele două limbi, nu pun probleme din acest punct de vedere.

Termenii sintagmatici trebuie să se caracterizeze prin coeziune sintactică și claritate. Ambiguitatea în plan sintactic condamnă formațiunea frazeologică respectivă

(*gardien d'asile de nuit* – *gardien de nuit ? asile de nuit ?*)

În plan lexical se pune problema **compatibilității** termenului cu celelalte unități ale ansamblului (hiperonime, hiponime, cohionime), și a calității raporturilor pe care le stabilește cu acestea. Deoarece integrarea se va produce

Într-un sistem conceptual structurat (care condiționează existența termenului ca atare), este important ca forma acestuia să nu coincidă cu a altor elemente din același sistem ci, dimpotrivă, să reflecte gradul de diferență specifică și opozițiile pertinente.

Termenul trebuie evaluat și din punctul de vedere al **modului de formare** și al productivității sale. Modalitățile de formare sunt greu de evaluat, din punct de vedere al eficienței expresiei și, în plus, ele sunt adoptate în funcție de exigențele funcționale ale domeniului sau chiar ale locutorului : de exemplu, în medicină și chimie se utilizează mai ales derivarea și compunerea tematică, în matematică – terminologizarea unor termeni uzuali, în electronică – împrumutul, chiar mai puțin integrat, dar cunoscut de majoritatea specialiștilor etc. Ceea ce se urmărește mai ales este transparența unității lexicale: morfemele constitutive trebuie să sugereze sensul ei și să nu dea naștere unor confuzii.

Productivitatea facilitează mult integrarea unui termen în sistem și eficiența lui. Dacă de la aceeași rădăcină se pot forma toți termenii conceptual înrudiți - substantive, adjective, verbe, adverbe - omogenitatea terminologică astfel obținută va facilita consacrarea sa. Abuzul de productivitate poate deveni însă un obstacol în sesizarea rapidă a sensului, datorită paronimiei termenilor.

Criteriile de ordin semantic au și ele o mare importanță. În măsura în care termenul în cauză va intra într-un sistem complex de relații semantice (hiponimie, antonimie...) poziția lui se va întări.

Eficacitatea comunicării este întărită de **caracterul motivat** al cuvintelor. În acest scop se recomandă crearea, utilizarea și standardizarea unor termeni a căror motivare să fie evidentă, să nu lase loc vreunui echivoc. În terminologie se folosește, de exemplu, în timpul din urmă, mai degrabă termenul de limbă standard (langue standard), în locul celui de limbă literară (langue littéraire), deoarece acesta din urmă poate fi, eventual, înțeles ca referindu-se la limba literaturii artistice.

Dezideratul **univocității** termenilor este primordial. Dacă omonimia nu reprezintă o primejdie reală, omonimele apărând rareori în aceleași contexte specializate, polisemia, în schimb, poate deranja mai ales atunci când sensuri diferite apar în contexte de același tip : *structură* în lingvistică poate să aibă

semnificații diferite, în funcție de teoria evocată (structuralism, generativism etc.).

Sinonimia este redusă prin standardizare. Dacă ne gândim că se cunosc 27 de sinonime ale termenului *splénomégalie myéloïde idiopathique* (*anémie myélophtisique, érythroblastose chronique de l'adulte* etc.), necesitatea acestui demers devine evidentă.

Omonimele sau **paronimele** jenante pot determina abandonarea unui termen: denumire monedei europene, *ecu*, a fost înlocuită cu *euro*, și datorită asociațiilor pe care forma ei le poate sugera în franceză ; *idiolect* se folosește mai puțin datorită asemănării cu *idiot* ș.a.m.d. Tot așa, se evită, de obicei, termenii care pot avea unele conotații peiorative : se preferă *hôpital psychiatrique* lui *hôpital d'aliénés*, *spital de psihiatrie* și *nu casă de nebuni*. În spitalele pariziene pentru se denumi personalul de serviciu s-a recurs la termeni precum *agent d'hôpital* și, mai nou, *technicien de surface*.

În fine criteriile de o importanță deosebită sunt **utilizarea** termenului, **frecvența** și **stabilitatea** lui. De multe ori, termeni care nu sunt conformi criteriilor de eficiență stabilite de specialiști sunt consacrați de uz, și invers termeni nou creați conform tuturor normelor terminologice nu sunt adoptați de vorbitori.

Sintetizând, putem spune că pentru a fi standardizat un termen ar trebui să îndeplinească următoarele condiții :

- să posede o formă simplă și clară, ușor de pronunțat, de citit, de memorat, de preferat cât mai scurtă;
- să dispună de o definiție adecvată;
- să fie utilizat în mod univoc, evitându-se sau, cel puțin semnalându-se cazurile de polisemie, omonimie sau paronimie care pot altera înțelegerea lui;
- să posede gradul necesar de conformitate lingvistică, maniabilitate sintactică și productivitate;
- respectând integritatea limbii din care face parte să fie în acord și cu terminologia internațională a domeniului respectiv;
- să dispună de o motivație acceptabilă, transparentă, evitându-se interferențe semantice sau emotive;
- să fie acceptat și utilizat frecvent.

La aceste criterii se mai pot adăuga altele, de natură socio și psiholingvistică. Pe baza acestor criterii, se va constitui o doctrină care să ghideze activitatea de standardizare – norma.

3. Terminologul și dosarul de standardizare

Terminologul este acela care pregătește dosarul de standardizare – lucrare cuprinzând toate datele legate de termenul / termenii luați în discuție.

Cele mai frecvente cazuri sunt acelea în care trebuie să se facă distincția între sinonime sau să se aleagă cel mai potrivit termen dintre mai multe sinonime concurente, să se corecteze o întrebuintare greșită și, respectiv, să fie numită o nouă realitate.

În general un asemenea **dosar** trebuie să cuprindă :

- **fondul problemei** : prezentarea va cuprinde analiza conceptului, a definițiilor existente, a formei / formelor lexicale în cauză, a contextelor în care acestea apar.
- **recomandări** privind selectarea formei optime și **argumentarea** acestora, inventarierea criteriilor care au stat la baza alegerii.

Nu terminologul este acel care decide. El oferă doar toate datele necesare pentru ca decizia de standardizare să fie luată, de organismul mandatat în acest sens, în cunoștință de cauză, în urma unei analize minuțioase, în baza unor argumente pertinente.

4. Documente adoptate

Standardizarea se va realiza, de la caz, la caz, prin :

- **aviz de standardizare** - în literatura francofonă de specialitate se vorbește în acest caz de *normalisation exécutoire*. El poate fi emis doar de o autoritate legal constituită și mandatată în acest sens. De obicei, se emite un asemenea aviz pentru:

- înlocuirea formelor impropriei sau eronate

- alegerea între sinonime concurente (concurență care stânjenește comunicarea)
  - înlăturarea ambiguității prin definirea clară a termenilor apropiați ca formă,
  - oficializarea unui împrumut sau a unui regionalism,
  - denumirea unei noi realități,
  - rezolvarea unor probleme cu caracter juridic precum, de exemplu, alegerea și definirea unor termeni pentru modificarea de texte legislative sau juridice.
- **aviz de recomandare** (sau *normalisation de conseil*) - este emis de un organism mandatat doar (și nu legal constituit) în acest scop, în situația în care folosirea unui termen nu întrunește un consens suficient de larg.

Avizele de standardizare sunt rezultatul unor cercetări și consultări în mediile de specialitate. Atunci când în aceste medii nu se ajunge la un consens, organismul de standardizare se poate mărgini să facă recomandări : pentru elaborarea de lucrări terminografice (metodologie, terminologie), pentru clarificarea unor probleme de ortografie și tipografie (folosirea unor majuscule, stilul caracterelor și al altor semne etc.)

Sunt create astfel **standarde / norme** naționale ce impun sau recomandă folosirea unei forme lingvistice unice pentru un concept care, în mod normal, aparține unui sistem conceptual structurat. Astfel, este standardizată atât forma cât și conținutul noțional. Aceste norme pot fi selective (este ales un termen, dintre mai multe sinonime concurente) sau creatoare de noi termeni.

La nivel internațional există standarde / norme care încearcă să recomande sau să impună echivalențe la nivel terminologic între mai multe limbi.

Pentru a fi eficientă, activitatea de standardizare trebuie să dispună de o difuzare corespunzătoare, precum și de un aparat administrativ care(sa) urmărească respectarea normei.

5. Organisme de standardizare

În spațiul francofon organisme de standardizare sunt foarte numeroase. Enumerăm doar câteva dintre cele care funcționează în Franța :

- *Haut Conseil de la Francophonie* (HCF) (Paris) – a fost creat în 1984 și este prezidat de președintele Republicii, rolul său fiind acela de a preciza și susține rolul francofoniei în lume.

- *Conseil supérieur de la langue française* și *Délégation à la langue française* funcționează pe lângă primul ministru, având rolul de a coordona eforturile administrației și ale organismelor publice în punerea în practică a politicii privitoare la limba franceză.

- *Centre de terminologie et de néologie* (CTN) și *L'unité de recherche linguistique* (URL), care fac parte din *Institut National de la langue française*, analizează și își aduc contribuția în plan metodologic la crearea neologismelor tehnice și științifice, la formarea diverselor terminologii, participă alături de AFNOR și CILF la constituirea unui fond național terminologic și reprezintă Franța în *Rețeaua Internațională de Terminologie și Neologie* (RINT).

- *Centre National de la langue française* (CILF) (Paris) – este o asociație însărcinată să mențină unitatea limbii și să contribuie la actualizarea terminologiei științifice și tehnice. Editează anual dicționarele *Quid*, publică revistele *La banque des mots* și *Le français moderne* și dispune de o bancă de date ortografice și gramaticale, *ORTHOTEL*, precum și de o bancă de terminologie specializată, ambele putând fi consultate prin Minitel.

- *Comité d'études des termes techniques français* (CETTF)

- *Association française de normalisation* (AFNOR) – publică *Index Normaterm* – un ansamblu de termeni care sunt extrași din standardele franceze (*Normes Françaises* – NF) și din standardele ISO. *Normes françaises* cuprind, de exemplu, NF X 03 – 001 *Règles générales pour l'élaboration des vocabulaires scientifiques*, NF X 03 – 003 *Indicatifs de pays et d'autorité dans les vocabulaires techniques*, NF Z 47 – 103 *Thesaurus monolingues et multilingues* – *symbolisation des relations* etc.

Doar enumerarea numelor acestor organisme evidențiază preocuparea care există întru cultivarea și protejarea limbii franceze în general, dar și pentru îmbogățirea vocabularului specializat, direcție în care credem că și în țara noastră mai sunt multe de făcut.

Bibliografie

1. Auger, P., *Méthodologie de la recherche terminologique*, Québec, Régie de la Langue Française; Gouvernement du Québec, 1977 .
2. Boutin-Quesnel, R., Bélanger, N., Kerpan, N., Rousseau, J.-L., *Vocabulaire systématique de la terminologie*, Québec, Les publications du Québec (Les cahiers de l'Office de la langue française), 1985;
3. Chiș, Dorina, *Cuvânt și termen*, Augusta, Timișoara, 2001.
4. Kokourek, R., *La langue française de la technique et de la science*, Brandstetten, Viesbaden 1991